

MARCEL pl. KIEPACH ZABORAVLJENI IZUMITELJ NA POLJU ELEKTROTEHNIKE

ZORAN HOMEN

Gradski muzej Križevci

Tome Sermagea 2, HR- 48260 Križevci

Pregledni lanak

Review article

Primljeno/*Recieved*: 30.11.2005.

Prihva eno/*Accepted*: 15.12.2005.

Obitelj Kiepach od Haselburga doselila se u Križevce u prvoj polovici 19. stolje a, borave i u tom gradu do završetka 2. svj. rata, kada su im dvorac i svi posjedi oduzeti od novih komunisti kih vlasti. Njihov zna aj, kao i uloga pojedinih lanova obitelji u gospodarskom, humanitarnom, kulturnom i inovatorskom radu bili su predstavljeni na velikoj izložbi 2004. godine koju je priredio Gradski muzej Križevci. Uz podatke o podrijetlu obitelji Kiepach, u ovom tekstu naglasak e biti na izumiteljskom radu mladog Marcela Kiepacha, posljednjeg muškog potomka križeva kog ogranka obitelji koji je poginuo u 1. svj. ratu u svojoj 21. godini života. Želja nam je, da se i ovim tekstom pridonese, prije svega, boljem upoznavanju ovog ingenioznog mladi a i nepravedno zaboravljenog, talentiranog izumitelja.

Ključne riječi: obitelj Kiepach, Marcel Kiepach, izumitelj, patent, dinamo, žirokompas, mali transformator, elektrotehnika

Gotovo da i nema u Križevcima pripadnika starije generacije koji nije uo za vlastelinsku obitelj Kiepach u Križevcima. Ve se i sadašnji pedesetogodišnjaci još sje aju ostataka Kiepachovoga dvorca koji se nalazio u današnjoj ulici Kralja Tomislava, na mjestu parkirališta, izgra enog u produžetku nebodera i stambenih zgrada, s lijeve strane ceste koja vodi prema željezni kom kolodvoru. Oni, pak, mla i, mogu se s Kiepachovim imenom sresti na križeva kom Gradskom groblju, na obiteljskoj grobnici koja se nalazi na svega desetak metara od ulaza na groblje, s lijeve strane glavne aleje. Jedan manji broj stanovnika grada dnevno se susre e s prezimenom Kiepach jer stanuju u ulici, uz križeva ku Šumariju, koja nosi ime upravo Marcela Kiepacha.

Dvorac Kiepach u Križevcima, srušen 1966. nakon urušenja jednog dijela zgrade

I tu, nažalost, završava naše znanje o Kiepachima. Jer, nakon Drugog svjetskog rata njihovo imanje im je oduzeto, dvorac je oplja kan, a komunisti ke vlasti u njega smještaju Selja ku radnu zadrugu «Matija Gubec». lanovi obitelji Kiepach napuštaju Križevce, «oslobo eni» svoje imovine, narušenog dostojanstva, slomljena srca, ali ipak s neizbrisivom ljubavi prema Križevcima, ponosni na sva plemenita djela koja su inili i ponosni na svoj doprinos itavom jednom razdoblju u kojem su živjeli.

Tko su bili Kiepachi, odakle su došli, koji je bio njihov zna aj u Križevcima i šire, što znamo o lanovima njihove obitelji – samo su neka od pitanja koja bi si postavio svaki znatiželjnik. A da li je uop e nešto ostalo o njima, postoje li kakovi zapisi, fotografije, sje anja? Sre om, odgovor je potvrđan! Zahvaljuju i k erki vlastelina Josipa Kiepacha, sada pokojnoj Pauli Kiepach-Nestoroff, koja je živjela u Voloskom kod Opatije, križeva ki je Gradski muzej u posjedu sve dokumentacije koja se sa uvala o njenoj obitelji, tj. križeva kim Kiepachima.

Svakim svojim dolaskom u Križevce tijekom sedamdesetih i osamdesetih godina 20. st. gospo a Paula bi donosila ponešto od te gra e u Muzej. U po etku je ta gra a bila nepovezana i imala je samo zna aj uspomene na njezine pretke i lanove obitelji, ponajviše na njezina brata Marcela, izumitelja koji je kao vrlo mladi asnik poginuo u

Paula Kiepach-Nestoroff (1899.-1993.) (snimio Z. Homen)

Prvom svjetskom ratu. Paula bi donosila bivšem ravnatelju Muzeja prof. Vladimiru Srimšeku originalne patente od prijavljenih izuma njezina brata koji je, kao šesnaestogodišnji dje ak, bio u ondašnjem tisku nazvan «umnim udovištem» zbog svojih rješenja dinama i konstrukcije žiro-kompasa, što je odjeknulo kao senzacija u cijeloj Europi. Njegova sestra Paula imala je ak sa uvane i njegove originalne izra une, bilježnice, fotografije, dopisnice kojima se javljao s fronte i, nažalost, pisma obavijesti o njegovom stradanju u ratu. Tu su bili i podaci o njezinim roditeljima, korespondencija s prijateljima obitelji, fotografije njihovog dvorca i sl. Odjednom, postao je to zanimljiv materijal kojega je trebalo obraditi, sistematizirati i objaviti.

Tako je 2004. godine nastala u Gradskom muzeju Križevci zanimljiva izložba jedinstvenih dokumenata, fotografija lanova obitelji, njihovo rodoslovlje i drugi dokumenti koji su samo potvrdili veliki zna aj te obitelji o kojoj, nažalost, poslije 2. svj. rata nije bilo poželjno ni govoriti¹.

Me utim, u sje anju Križev ana nije blijedila uspomena na Kiepache jer su brojni njihovi preci, lanovi obitelji ili znanci bili zaposleni na imanju i u samom dvorcu ili su, pak, imali neke druge

poslovne odnose. A uspomena na Kiepache nije mogla izbljediti jer je to jedna od najzna ajnijih obitelji koja je ikad živjela u Križevcima i koji su u svojem gradu boravili nešto više od 100 godina.

O podrijetlu obitelji Kiepach od Haselburga

Obitelj Kiepach podrijetlom je iz Tirola. Njihovo prezime pojavljuje se u dokumentima pisano u više oblika: Khuepacher, Khuepach, Kühebach, Küchehach, Kiepacher, Kiebacher i, naposljetku, samo Kiepach.

Prvi Kiepach koji se spominje je Christoph Küepach, tajnik i savjetnik na dvoru cara Maximiliana II. Nepoznate je domovine. Kupuje 1549. god. od Stefana Stoša dvorac Ried kod Bozena (tal. Bolzano). **Godine 1552. dodijeljeno mu je carsko plemstvo**, a nekoliko godina iza toga i pravo na pridjevak *zu Ried*. Godine 1576. poradi svog vjernog služenja dobiva na dar kneževsku ku u u Bozenu. Njegov sin Ferdinand von Küepach od Rieda, upravitelj ureda zemaljskog poglavara od 1607. do 1618., dovodi svoj rod na najviši nivo; kupuje 1580. burg Zimmerlechen u Obervölsu, 1590. god. dvorac Haselburg kod Bozena, uspijeva dobiti za sebe i svog brata Maxa od nadvojvode Ferdinanda II. Insbruck, 8. svibnja 1591. nadopunu svog grba s grbom ugaslog roda, tj. onim roda von Haselburg i pravo nazivati se *plemeniti od Hauselburg*, kupuje 1602. od Chistpoha von Velsa dvorac Aichach nedaleko Reisa u okrugu Kaselruth, a 1606. god. burg Campenn kod Bozena. Kasnije su Küepachovi dospjeli do vlasništva nad dvorcem Moos kod Sterzinga, postaju vlasnici ku e Botschen (Botschenhaus) u Botzenu, livade Gall (Gallwiese) kod Insbrucka, gdje osnivaju Marijansko svetište, postaju vlasnici jedne ku e u samom Insbrucku koju posjeduju i 1642., plemi kog dvora Rundek na Obermeisu, koji je 1714. god. prodan barunu Bernardu pl. Paraviciniju.²

IGNAC KIEPACH od HASELBURGA (1779.-1847.)

Osniva hrvatske, preciznije, samoborske grane Kiepacha je Baltazar Ignac Kiepach. Došao je iz Tirola u Hrvatsku oko 1800. godine, zaposlivši se u vojno-administrativnoj službi u Zagrebu. Ubrzo se ženi barunicom Jozefinom Kulmer iz Samobora i napušta vojnu službu.

1 Zoran Homen, *Obitelj Kiepach od Haselburga u Križevcima*, katalog izložbe, Križevci, 2004.

2 Izvor ovih podataka pronašli smo na internet adresi: www.tiroler-adler.org

Jozefina Kulmer (1782.- 1876.) bila je k er baruna Ivana (Emila) Kulmera, vlasnika samoborskoga grada nakon grofova Erdödy i majke grofice Judite Sermage. Kulmeru je pripadao i dvorac Balagovi Dvori kod Bregane.

Nakon o eve smrti Jozefina dobiva samoborski grad s jednim dijelom imanja. Njezina sestra Franciska postaje vlasnicom drugog dijela imanja s Balagovim Dvorima. U tom dvorcu vjen ala se sa znamenitim ilircem, grofom Jankom Draškovi em.

Ignac Kiepach bio je za vrijeme Napoleonove vlasti samoborski na elnik (maire) od 1809. do 1814. godine³. Druže i se s grofom Jankom Draškovi em, jednim od prvaka ilirskoga pokreta (svakako i zbog gore navedenih obiteljskih veza), Ignac Kiepach prihva a ideje o važnosti razvoja gospodarstva i širenja spoznaje o tome u narodu. Dokazao je to, izme u ostaloga, u lanjenjem 1842. godine u tek osnovano Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo⁴.

Ignac i Jozefina Kiepach kao za etnici samoborske grane obitelji imali su šestero djece:

Luisa /Alojzija/ (1806.-1879.)

Franciska (1806.-1884.)

Nestor (1811.-1882.)

Marcel (1813.-1887.)

Albin (1815.-1879.)

Nepomuk (1826.-1866.)

MARCEL (MARZELL) KIEPACH od HASELBURGA (1813.-1887.)

etvrti je Ingacov sin, i najzna ajniji u našoj pri i o nastanku križeva ke loze jer je on **za etnik križeva ke grane Kiepacha**. Dolazi u Križevce oko 1830. i preuzima križeva ko imanje te posjede Gregurovec i Dubovec koje njegova majka naslje uje od obitelji Pata i , Draškovi i Sermage.

Marcel je u io pravo u Grazu. Tridesetih godina 19. st. stupa u službu Križeva ke županije. Zajedno s bratom Albinom dobiva 1875. i posebno ugarsko-hrvatsko plemstvo.

Marcel se brzo uklju uje u gospodarski, politi ki i društveni život. Bio je podbilježnik Križeva ke županije, lan Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva od njegova osnutka 1841. i tajnik križeva ke podružnice, predsjednik Dioni ke

štedionice u Križevcima (osnovane 1872.). Na prvaj Dalmatinsko-hrvatsko-slavonskoj izložbi u Zagrebu 1864. izlagao je više vrsti žita, vino i vosak. Iz kataloga izložbe može se vidjeti da je za izložbene proizvode dobio kolajne i po asnu diplomu.

Došavši u Križevce, Marcel je dao urediti i arhitektonski preoblikovati dvorac u kojemu je živio sa suprugom **Berthom von Claudius** (1834.-1913.) iz Mainza. Roditelji su joj bili Heinrich Ritter von Claudius i Silvia, ro . grofica Delmestri.

Iz toga braka imali su etvoro djece:

PAULA (1856.-1892.) – udala se za baruna Vladimira Vranyczany-Dobrinovi a. Umire u 36. godini života.

GISELA (1858.-1877.) – umrla u 19. godini života i pokopana pokraj patronatske crkve u Dubovcu kraj Križevaca.

OLGA (1860.- 1951.) – udala se za grofa Huga Zedtwitza. Živjela 91 godinu.

JOSIP (1862.-1940) – posljednji vlasnik križeva koga imanja.

Marcel Kiepach bio je napredni veleposjednik što se svakako moglo iš itati po njegovoj imovini. Ona se s vremenom i pove avala kupnjom što dokazuju tri zapisnika Kr. žup. sudbenog stola u Križevcima iz 1869. gdje se vidi da je u nekoliko obroka Kiepach kupio plemi ko dobro Dubovec na javnoj sudbenoj dražbi 17. kolovoza 1868. od ste ajnine Eduarda Zden aja (inv. br. 5261-3). O cjelokupnoj imovini najbolje govori popis koji se uva u Gradskom muzeju, nastao nakon Marcelove smrti 27. lipnja 1887. (inv. br. 5229) koji pobraja svu pokretnu i nepokretnu imovinu, dakle, novac, namještaj i druge osobne vrijednosti, zemlju, stoku, ku e i drugo.

Prvi križeva ki Kiepach pokopan je u obiteljskoj grobnici na gradskom groblju u Križevcima.

JOSIP pl. KIEPACH od HASELBURGA (1862.- 1940.)

Najve i dio svoje imovine Marcel ostavlja svojemuu sinu Josipu Kiepachu koji e nastaviti

3 List mese ni HSGD, 1842. str. 48

4 nav.dj. str. 131

upravljati gospodarstvom i dalje pove avati posjed do veli ine 2.567 jutara. Da bi bolje mogao upravljati tako velikim imanjem, Josip se upisuje na Kr. više gospodarsko i šumarsko u ilište u Križevcima i 1882. završava školovanje.

Josip Kiepach, posljednji križeva ki veleposjednik, snimljen u vrtu svojega dvorca

Bio je lan skupštine Bjelovarsko-križeva ke županije, podna elnik Gradskoga zasupstva⁵, predsjednik Dioni ke štedionice u Križevcima, a kao ugledan gra anin biran je za zastupnika u Saboru.

Kao nasljednika križeva koga veleposjeda, Josipa Kiepacha sje aju se još samo najstariji Križev ani. Ro en je 24. studenog 1862. u Križevcima. Godine 1893. ženi se barunicom **Martom Locatelli** od Schönfelda i Eulenburga, roenom 1874. u Cormonsu (talijanska pokrajina Furlanija). Imali su etvero djece:

MARCEL (1894.-1915.) – izumitelj, nazvan « udom od djeteta», poginuo u I. svj. ratu 1915. Marcelovi posmrtni ostaci preneseni su 1917. u obiteljsku grobnicu u Križevcima. Njegovom smr u izumrla je muška loza križeva kih Kiepacha.

MARICA (1897.-1985.) – udata 1924. za Matiju pl. Ziegler Pozza (Puci) iz Dubrovnika. Poslije II. sv. rata seli u Ameriku blizu Los Angelesa, gdje je i pokopana.

PAULA (1899.-1993.) - dva puta se udavala (Lenar i i Nestoroff). Iz prvoga braka imala sina Milana, poznatog hokejaša, koji umire 1942. u 22. godini života. Do svoje smrti živjela u Voloskom kod Opatije. Pokopana je 1993. u obiteljskoj

grobnici u Križevcima. Zahvaljuju i njoj sva o uvana dokumentacija o Kiepachima dospjela je u križeva ki muzej.

ELZA (1902.-1991.) - udala se za eškog baruna Karla Korb-Weidenheima. Do 1945. živjeli su u blizini Praga u ehoslova koj, a nakon što im je oduzeta imovina od komunisti kih vlasti preselili se u Austriju. Pokopana je u Thalu kraj Graza. Imali su etvero djece. Danas žive u Austriji i Njema koj. Njezin sin Alexander bio je jedini nasljednik svega što je ostalo poslije smrti tete Paule. Poklonio je dio gra e križeva kom Muzeju.

Josip umire 27. velja e 1940. u 77. godini života i pokopan je u obiteljskoj grobnici u Križevcima.

Marta pl. Kiepach, barunica Locatelli, supruga križeva kog veleposjednika Josipa Kiepacha, preuzima vo enje vlastelinstva nakon smrti supruga Josipa. Do 1946. živjela je u obiteljskom dvorcu u Križevcima, potom, nakratko, seli u Zagreb. Nakon odlaska 1949. u Austriju, ironijom sudbine, život u svom dvorcu zamjenjuje životom u jednoj sobici stara kog doma u Grazu. Umire 25. travnja 1962. godine u 88. godini života. Pokopana je na groblju Leonhartsfriedhof u Grazu.

MARCEL pl. KIEPACH od HASELBURGA (1894. -1915.)

Rodio se kao prvo dijete u braku vlastelina Josipa i Marte Kiepach. Dobiva ime po svojem djedu, prvom križeva kom Kiepachu.

Bio je veliki izumitelj na polju elektrotehnike. Nažalost, neopravdano zaboravljen, a široj javnosti gotovo nepoznat po svojim izumiteljskim zaslugama.

Rodio se 12. velja e 1894. godine u Križevcima gdje završava pu ku školu. Realnu gimnaziju poha ao je u Zagrebu, završivši je 1912. i maturiravši 1914. godine. Ve u svojoj 16. godini postaje poznat po svojim izumima koje patentira u nekoliko europskih država. Tadašnje novine proglašavaju ga “umnim udovištem”, dakle, svojevrsnim “ udom od djeteta”, piše na njema kom jeziku 24. listopada 1911. list Agramer Zeitung, a glavnu vijest o Marcelu donose zagreba ke Narodne novine jedan dan ranije, dakle od 23. listopada 1911. godine:

5 Imenik dostajanstvenika, inovnika i javnih službenika Kraljevina Hrvatske i Slavonije, 1899. str. 116

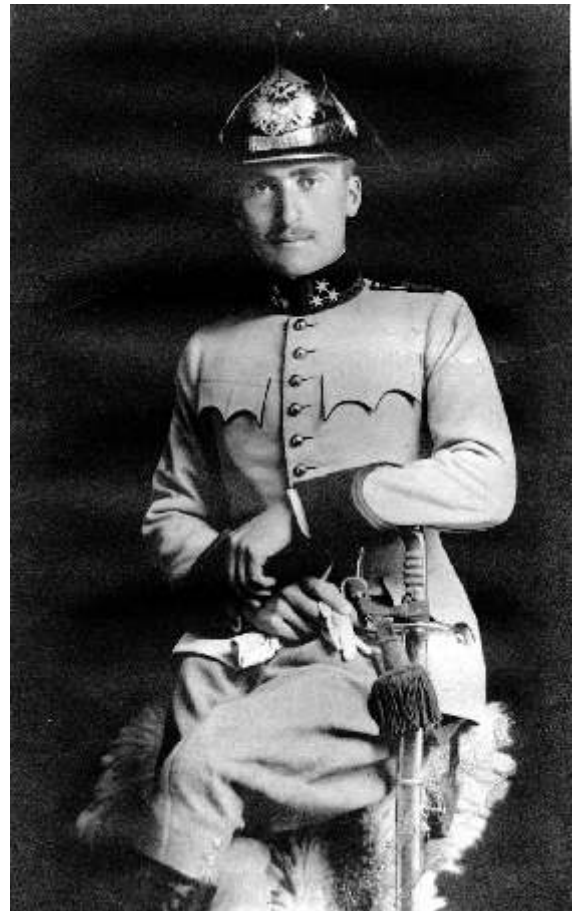
U osmom razredu zagrebačke realne gimnazije sjedi ove godine tih i skroman djak sa zamišljenim, melanholičnim izrazom lica. Uvijek je ozbiljan, pa se čini, da smijeh nikada ne može ni preletjeti preko njegova lica. Ime mu je Marcel pl. Kiepach, a rodom je iz Križevaca, gdje mu je otac posjednik. U naukama je dobar, ali nije odlikaš. I još prije nekoliko dana nitko nije ni mislio da se on u privatnim svojim časovima zabavlja velikim idejama, koje kud i kamo prelaze omeđeni krug propisanog školskog gradiva. Prekjučer, međutim,

puše glas u zgradi realne gimnazije, da je Kiepach uzeo u svim evropskim državama patent na dva znamenita izuma i da se pariške, bruseljske i berlinske agenture otimaju koja će im ponudama privabiti mladog Marcela u svoj trgovački krug. Bruseljska agentura "Globus" nudi mu za jedno izumašće smjestu 50.000 franaka kao osnovnu bazu (koju je međutim spremna znatno povisiti) i 5% istoga dobitka, dok živi. Pariška agentura javlja, da se je našao milijunaški kozorčij koji bi s najvećom spremnošću u njegovu izumašće financirao...

... Sve su ovo tako važna izumašća, da će u cijelom svijetu pobuditi najživahniji interes, pa i itav preokret. Mladom našem maturanu možemo dakle najtoplije estitati i zaželjeti, da mu i daljnji rad (a ujedno da je zabavljen desetkom novih izuma) urodi ovakvim plodom na čast hrvatskom imenu i školi, koja ga je odgojila.

A kako se i ne bi novine raspisale, kad mladi Marcel već **16. ožujka 1910. patentira u Berlinu svoj žiro-kompas**. Radilo se o uređaju za daljinski prijenos pokazivanja odklona brodskog kompasa na

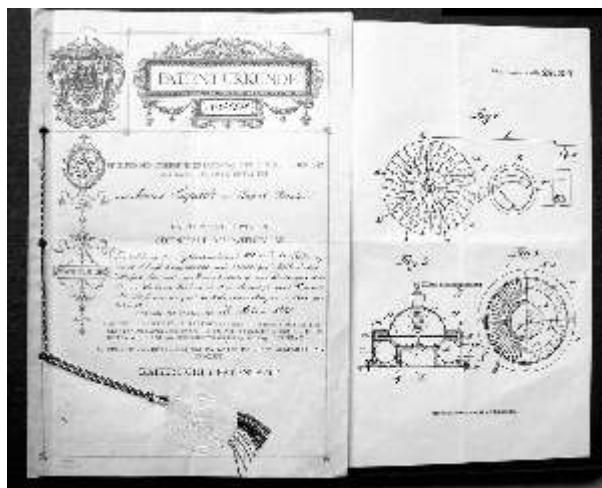

Mladi Marcel snimljen u vrijeme svojih izuma i kao vojni časnik u Prvom svjetskom ratu

kojega nisu utjecale magnetske sile niti željezno okruženje broda. Marcel je ovaj svoj izum kasnije još usavršio.

Drugi njegov važan izum je **Dinamo stroj za rasvjetu svih vrsta kola**. Ovaj izum priznalo je 19. siječnja 1912. francusko Ministarstvo trgovine i industrije. Spomenuto otkriće našlo je svoju primjenu u osvjetljavanju kolica, automobila, omnibusa i željeznih vagona, a električnu energiju proizvodila se njihovim kretanjem.

Nedugo zatim, Marcel prijavljuje Carskom patentnom uredu u Berlinu u lipnju 1912. svoj treći i

Patentno pismo za žiro-kompas

izum: **Strujni prekidač za rentgenske aparate**, koji je djelovao na principu tlaka plina. Jedan od važnih njegovih patenata je i **Mali transformator za niski napon** kojega prijavljuje zajedno s poznatim konstruktorom Heinrichom Weilandom. Ovaj mali transformator proizvodio je niski napon za razne

Patentno pismo za dinamo iz 1912.

svjetiljke kao što su rudarske ili zubarske, za motore aparata za masažu i sl. Tu je još i konstrukcija **Držača za itanje knjiga**, te zahtjev za patentiranje **Postupka za namatanje svitaka na zatvorenim okvirima**.

Iz njegove obimne prepiske sa stručnjacima iz Berlina (sačuvanih u Gradskom muzeju Križevci) može se zaključiti da je Marcel radio na

konstruiranju različitih električnih naprava kao što su jednofazni motor, bifilarni most, variometar, istosmjerni motor, različiti mjerni instrumenti, a zanimao se za područje magnetizma, akustike i prijenosa zvučnih signala.

Zahvaljuju i njegovoj sestri Pauli sve što je obitelj uvala o njemu darovano je križeva kom Muzeju. Nalaze se tu originalna patentna pisma za gore spomenute izume, brojna korespondencija s raznim patentnim uredima i posebno s dipl. ing. Arthurom Kuhnem iz Berlina, vjerojatnim njegovim odvjetnikom (zastupnikom) za patente. Tu je još i Marcelova bilježnica, odnosno blok sa 130 listova izrađena, crteža, nacrti, formula i drugih olovkom ispisanih zabilješki (inv. br. 5228), koje mogu razumjeti samo stručnjaci elektrotehnike struke. Zanimljivo je spomenuti da imamo nekoliko fotokopija Marcelovih pisama koje je on slao svome ocu dok je imao svega 9 godina. Već je tada konstruirao različite naprave jer u jednom pismu navodi: *...Preko nedjele i etvirke radim jednu novu mašinu koja me e slova u onaj pleh...*

Kako se uspomene najlakše uvaju preko fotografija, tako ih je obitelj sačuvala veći broj, na kojima Marcela vidimo od malog narudžbenika, preko slika malog poljoprivrednika, mladog intelektualca i školarca, mladića s biciklom i na kraju, vojnog asnika. Sačuvana je i njegova svjedodžba o ispitu zrelosti koji je položio s odlikom. Zanimljiva je godišnja svjedodžba osmog razreda realne gimnazije, šk. god. 1911./12., gdje uočavamo da je bio, nota bene, slab iz matematike! Postigao je samo ocjenu dovoljan (kao i iz vjeronauka). Veoma dobar bio je iz njemačkog, kemije, higijene i gimnastike, a u rubrici fizika piše: *izvrstan!* (inv. br. 5234)

Nakon položenog ispita zrelosti 1914. godine i prvih uspjeha sa svojim pronalascima, roditelji ga ipak šalju na studij gospodarskih nauka u Halle, a poslije u Berlin. Otac Josip vidio je u njemu svojega nasljednika na imanju i bilo je važno da mu sin stekne stručna znanja iz poljoprivrede. Ali Marcela privlače tehničke znanosti pa paralelno upisuje Visoku tehničku školu u Charlottenburgu u Berlinu koju polazi i njegov rođak Milan Kiepach. No, to nije potrajalo dugo. Izbijanjem Prvog svjetskog rata javlja se 1914. na frontu kao jednogodišnji dobrovoljac. Kao austrougarski vojnik poslan je na rusku frontu u Poljsku gdje pogiba 13. kolovoza 1915. godine. Najopširniji prikaz o tome donio je

Wiener Salonblatt koji je, uglavnom, donosio vijesti o pripadnicima visokog društva. U br. 7 od 12. velja e 1916. objavljena je fotografija Marcela u asni koj uniformi i sljede i tekst:

Na str. 10 donosimo danas sliku k.u.k. zastavnika 5. U1 pukovnije Marcela Kiepacha pl. Haselburg, koji je 13. kolovoza 1915. u Rusiji-Poljskoj na elu svojih ljudi umro juna kom smr u. Ro en je u Križevcima u Hrvatskoj 12. velja e 1894. godine kao jedini sin veleposjednika i narodnog poslanika Josefa i žene Marthe Kiepach pl. Haselburg ro ene baronice Locatelli pl. Schönfeld i Eulenburg. Maturirao je u Zagrebu s izvanrednim uspjehom te studirao potom jednu godinu u Halleu na Saale i dvije godine u Berlinu na visokoj školi za poljoprivredu, gdje je njegovo ime upisano na plo i po asnih. Istovremeno je studirao i na Technik u Charlottenburgu.

Bogatog talenta, vrlo muzikalan, osobito nadaren za slikarstvo, bio je izvanredno dobar u elektrotehnici. S neumornom marljivoš u i s ustrajnoš u koja se rijetko susre e radio je i u io na tom podru ju od svog najranijeg djetinjstva, te je ve sa šesnaest godina napravio neke izume koji su pobudili pažnju u stru nim krugovima te ih je jedna berlinska tvrtka preuzela i po ela proizvoditi. Stekao je patente u Americi, Njema koj, Francuskoj i Engleskoj, bio u estalo u kontaktu s prvoklasnim stru njacima koji su ga esto opisivali kao "genija koji se rijetko ra a". Glede njegovih potraživanja njegovi su ga roditelji ve kao šesnaestogodišnjaka poslali posjetiti prva i najve a tehni ka i strojarska postrojenja u Njema koj, kao i svjetsku izložbu u Bruxellesu, gdje je marljivo u io o najnovijim tekovinama tehnike. Posjetio je nadalje leta ki miting u Lilleu, Zepelin postrojenja u Friedrichshafenu, najve u postaju za beži nu telegrafiju u Nauenu itd., te zahvaljuju i izvanrednom pam enju i neumornom studiranju stekao temeljito i opširno znanje neobi no za takvu dob.

28. lipnja 1914. prijavio se u austrijsko-ugarskom konzulatu kao ratni dragovoljac i stavio se na raspolaganje jezgri 16. pješadijske pukovnije. im je njegovo godište unova eno iskoristio je svoje pravo na jednogodišnje dobrovoljstvo, unova en je u 5. U1 pukovniju te je nakon vojne obuke u Varaždinu, Holicsu i Brucku na Leithi otišao na front protiv Rusije. Ispunjen domoljubnim entuzijazmom nije

mogao do ekati dan kada e biti poslan na ratište, zajedno sa svim svojim izvanrednim osobinama kao osobe i vojnika. Njegovi su ga nadre eni opisali kao "jednog od najboljih" i kao "ponos pukovnije". Prijavivši se dobrovoljno za opasne patrole, uvijek na elu, poti u i svoje ljude na revnost, bio je najneustrašljiviji primjer hrabrosti i izvršavanja domoljubne dužnosti.

Unaprije en na ast zastavnika, odlikovan srebrnom medaljom za hrabrost I. i II. Kl, sudjelovao je u raznim bitkama kod vojnog nadvojvode Josefa i vojne postrojbe Woysch, kao i u pobjedonosnim pohodima u Lubinu, Iwangorodu i Varšavi. 12. kolovoza usmr en je konj na kojem je jahao, sljede eg dana i on sam. Poginuo je kod Stasina kao patrolni zapovjednik, usmrtio ga je jedan neprijateljski slaven pogodivši ga u srce. Sahranila ga je njegova eskadrila u parku dvorca Sabnie kod Sokolowa. Njegovi duboko ožaloš eni roditelji oplakuju jedno uzorno, izvanredno dijete na kojeg gledaju s ponosom i radoš u, dijete koje im nikada nije zadalo nikakve brige. Mla e sestre, Mariza, Paula i Elsa, stare 18, 17 i 14 godina, tako er žaluju za jedinim herojski hrabrim bratom.

I zagreba ki Jutarnji list od nedjelje, 31. listopada 1915. godine, na svojoj naslovnici donosi vijest o Marcelovoj pogibiji.

Od tog vremena za Marcela Kiepacha se malo uje. Posljednja zabilješka izašla je o njemu 1925. godine u ediciji Znameniti i zaslužni Hrvati 925.-1925. na stranici 131.

Iz zaborava dužeg od 50 godina ponovo ga izvla i križeva ki novinar Ottone Novosel svojim napisom u Vjesniku⁶. Dobivši od Muzeja na uvid gra u o Marcelovim izumima, Novoselov je lanak izazvao veliki interes javnosti i neizmjernu radost me u Marcelovim sestrama. Paula je odmah obavijestila sestru Maricu u Americi i Elzu u Austriji, a one su s veseljem komentirale taj doga aj. Sretne su bile što njihov dragi i neprežaljeni Marcel ipak nije zaboravljen. U jednom pismu Elza se prisje a anegdote, vezane uz Marcelov odlazak u Berlin sa svojim "iznašaš ima". Marcel je, naime, kao mladi gimnazijalac sam pošao u Berlin, nose i svoje nacрте. Kada se pojavio u jednom od patentnih ureda upitali su ga zašto otac nije donio sam svoje patente, ve ih je poslao po svojem sinu. Nastalo je

6 Ottone Novosel, Nesu eni križeva ki Tesla, Vjesnik, 28. sije anj 1979.

veliko u enje kada je Marcel objasnio da je upravo on autor donesenih pronalazaka, a ne njegov otac.

Za populariziranje me u stru nim krugovima zaslužan je dr. Vladimir Muljevi , profesor emeritus na Elektrotehni kom fakultetu u Zagrebu. On je o mladom izumitelju imao priop enje na IV. Me unarodnom simpoziju o novim tehnologijama u Puli 1993⁷. Obilježavaju i 100. godišnjicu ro enja Marcela Kiepacha naš Muzej je 1994. organizirao predavanje na kojem je dr. Muljevi govorio o izumiteljskom radu ovog talentiranog mladi a. Tada izlazi još jedan lanak Zorana Homena u Muzejskom vjesniku, glasilu muzeja sjeverozapadne Hrvatske, u kojemu se navode, po prvi put, i podaci o povijesti obitelji Kiepach⁸. U asopisu «ABC tehnike», kojega izdaje Hrvatska zajednica tehni ke kulture, dr.Vladimir Muljevi 2001. godine ponovo podsje a mlade itatelje na jednako tako mladoga izumitelja Kiepacha⁹.

Nakon saznanja o pogibiji, u Križevcima je bila organizirana komemoracija. Zaklju ujemo to po pisa im strojem ispisanom govoru kojega je sastavio dr. Fran Gundrum Oriov anin, gradski fizik (inv. br. 5222). Na tri stranice teksta, nadahnuto i dirljivo Gundrum donosi Marcelov *curriculum vitae* i opis njegove pogibije. Govor nosi datum od 7. rujna 1915. godine (inv. br. 5222). Sa uvano je i više pisama su uti obitelji Kiepach i osobni brzoglav austrijskog nadvojvode Leopolda Salvatora i supruga Blanke (inv. br. 5215/2).

Tek dvije godine nakon pogibije Marcelovo tijelo preneseno je u Hrvatsku. O prijenosu tijela vlakom, uz pratnju jednog vojnika, saznajemo iz pisma upu enog ocu Josipu (inv. br.5215/1). Njemu se iz Sabnie, (okrug Sokolow u Poljskoj), javio Lucian Moniuszko (i supruga Josephina) kraj ijeg dvorca je bio pokopan Marcel i koji je preuzeo organizaciju dopreme Marcelovog tijela. Ra un za nastale troškove poslao je naknadno poštom. Tijelo je bilo izloženo na odru u obiteljskom dvorcu o emu nam svjedo i jedna sa uvana fotografija. Pogreb je obavljen 20. sije nja 1917. na križeva kom groblju. Nadgrobno slovo održao je opet dr. Fran Gundrum Oriov anin.

Prerana smrt ovog mladog izumitelja lišila nas je mogu nosti primjene još mnogih i, zapravo, nepredvidivih pronalazaka koji bi sigurno bili od

koristi cijelom ovje anstvu. Uostalom, otkri a za njegova života to su i potvrdila. Ho emo li ikada saznati koliko je njegovih izuma našlo svoju primjenu, a da nisu bili prikazani kao njegovo intelektualno vlasništvo? Kako su zapravo završili ti patenti nakon 1918. godine? Dr. Muljevi smatra da su Kiepachovi patenti ukradeni, a dr. Mira Kolar-Dimitrijevi u svojim rukopisima navodi konstataciju da su patenti ušli u masu kojom su saveznici nakon završetka Prvog svjetskog rata konfiscirali patente državljana Austro-Ugarske Monarhije, pa tako i one našeg Marcela, što je u svakom slu aju vjerodostojnije. Kako su i takva pitanja rješavana versajskim ugovorom, preostaje povjesni arima da se pozabave tom problematikom.

Ovdje su izneseni svi, do sada, poznati i dostupni podaci o našem mladom izumitelju, o njegovom životu, postignu ima i uspjesima i, nažalost, pogibiji. U Gradskom muzeju Križevci uvaju se podaci i o drugim pojedinostima iz njegova djetinjstva koji nisu bitni kada govorimo o Marcelu kao izumitelju. A jesmo li upoznali baš sva njegova izumiteljska rješenja? Postoje li podru ja kojima se bavio, a da o tome nemamo saznanja? Da li se išta od toga negdje sa uvalo? Odgovore na ta pitanja dobili smo u prolje e 2004. godine. Slu ajnost je htjela da to bude baš u vrijeme kada se pripremala izložba o obitelji Kiepach. Naime, nakon jednog pisma upu enog križeva kom gradona elniku Branku Hrgu, uskoro u Križevce i osobno dolazi uvaženi arhivist iz Maribora dr. Peter Pavel Klasinc da bi nam priop io kako je u njihovom Arhivu pronašao oko 1.000 originalnih dokumenata o izumitelju Marcelu Kiepachu iz razdoblja od 1911. do 1913./14. godine! Ostali smo svi iznena eni, ali i beskrajno obradovani. Dr. Klasinc ponio je sobom više desetaka kopija prona enih dokumenata i poklonio ih Muzeju. Me u dokumentima ima prepiske s brojnim patentnim uredima, razli itih crteža, zabilješki i izra una u kojima bi se najbolje snalazili stru njaci s podru ja elektrotehnike. Nas je prvenstveno zanimalo otkuda ti dokumenti u Mariboru kada Marcel nikada tamo nije boravio. Onda smo razotkrili enigmu. Naime, Marcelov ro ak Milan Kiepach (1892.-1989.) studirao je, kako smo ve naveli, na Visokoj tehni koj školi u Berlinu u vrijeme kad i naš Marcel. Odlaskom na bojišnicu

7 Vladimir Muljevi , Mladi izumitelj Marcel pl. Kiepach, *IV. Me unarodni simpozij o novim tehnologijama*, Pula 25.-27-10.1993. (Zbornik radova), str. 202-205

8 Zoran Homen, Križeva ki izumitelj Marcel pl. Kiepach, *Muzejski vjesnik* 17, Zagreb 1994. str. 119-123

9 Vladimir Muljevi , Marcel pl. Kiepach, "ABC tehnike" br. 447, rujan 2001.

kao dobrovoljac, Marcel vjerojatno ostavlja sve svoje papire rođaku na čuvanje. Kako je doživio tragičnu smrt, sva dokumentacija ostala je kod Milana Kiepacha. Nakon studija on se zapošljava 1920. u poznatoj elektrani Fala kod Maribora i postaje njezinim dugogodišnjim direktorom. Kada je nedavno u mariborski Arhiv pristigla građa iz elektrane, među njom se našla i Marcelova ostavština.

Otkriveno gotovo tisuću novih dokumenata i obimne korespondencije Marcela Kiepacha nameće potrebu detaljnijeg istraživanja njegovog doprinosa na polju elektrotehnike i uloge u nastanku nekih izuma koji su, nakon njegove pogibije, možda pripisani drugima. Dr. Klasinc iznio je tada prijedlog o organiziranju jednog međunarodnog simpozija na tu temu, gdje bi se uključili i arhivisti i povjesničari i stručnjaci elektrotehničkih znanosti iz onih zemalja s kojima je Marcel kontaktirao. Na taj način valorizirala bi se uloga mladog izumitelja Marcela Kiepacha koji je svojim pronalascima pridonio razvoju nekih, danas općenito prihvaćenih, tehničkih postignuća. Marcel je to, vjerujemo, zaslužio. U Križevcima smo to prepoznali: Inovatorsko društvo i jedna ulica u Križevcima nose njegovo ime.

Summary

Marcel Pl. Kiepach – A Forgotten Inventor on the Field of Electrotechnics

Key words: the Kiepach family, Marcel Kiepach, inventor, patent, dynamo, gyrocompass, small transformer, electrotechnics

For the purpose of the management of their estates, the aristocratic family Kiepach of Haselburg moves to Križevci after the year 1830. They stem from the South of Tirol, and in the 16th century they are awarded the title of «the noblemen of Haselburg» (Haselburg is a fort near Bozen). Ignac Kiepach was the first of the Kiepachs to move to Croatia around 1800. He becomes the owner of the city of Samobor by marriage. His son is the progenitor of the Križevci branch of the Kiepachs. The aristocratic family Kiepach lived in Križevci for over 100 years and because of their credits on the areas of economy, the advancing of agriculture and other beneficences, they represent one of the most significant families ever to have lived in Križevci. Unfortunately, after World War II the communist government confiscate their property

and their castle in Križevci, and the inheritors mostly leave Croatia. Paula Kiepach-Nestoroff, the daughter of the last nobleman, is the only one who has stayed. Thanks to her, the City Museum of Križevci acquired all of the preserved documentation on the Kiepach family, which enabled us to investigate on their origin, genealogy and the significance of the family as a member of the Croatian aristocracy.

In the heritage of the Kiepach family there were also the original documents concerning the inventor's work of the young Marcel Kiepach (1894- 1915), brother of the mentioned Paula. While still in high school, he became famous for his inventions at the age of 16. The newspapers called him a «monster of the mind» (Wunderkind), and his inventions were a sort of a sensation among experts as well as in the broader public. As early as in 1910, Marcel Kiepach patents his gyrocompass in Berlin. It was a device for the remote transmission of the inclination of the ship compass, upon which undesired magnetic forces or the metal surroundings of the ship had no effect. This invention enabled the ships to navigate more precisely. After that, in 1912 he patents the «*dynamo machine for the lighting of all kinds of vehicles*» in Paris. In the same year he reports to the office in Berlin an *electric switch for X-ray machines*, which worked on the basis of gas pressure. The invention of the *small transformer* for low voltage (which was used for miners' and dentists' lamps, massage motors etc.) was also of special importance, and it was patented by him together with the famous designer Heinrich Weiland.

Marcel also worked on other inventions on the field of electrotechnics, which is shown by many sketches, calculations and notes, preserved in the City Museum of Križevci. For his inventions, he was called the «Tesla of Križevci». His career however ended by his tragic death in World War I, where he died in 1915 as a volunteer on the front at the age of 21.

Except the City Museum of Križevci, numerous documents about Marcel Kiepach (sketches, calculations, correspondence) have also lately been discovered in the Archive of Maribor (Slovenia). His relative Milan Kiepach, a fellow-student of his in Berlin, took all of the documentation of the young inventor after his death and brought it to Maribor where he found employment. For this

reason there are proposals to organize an international scientific assembly on Marcel Kiepach, in order to try to discover other documents in the countries with which he was in contact regarding his inventions. This is the only way to

establish the real contribution of Marcel Kiepach, the unjustly forgotten inventor on the field of electrotechnics.

(Translated by Marina Bertovi)